

УДК 373.2-056.2/.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.23-27

Бойко Світлана Петрівна

асистент

кафедра дошкільної освіти

Криворізький державний педагогічний університет, м.Кривий Ріг, Україна

lanalozna2810@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9917-3654>

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті представлено проміжні результати дослідження щодо соціального становлення дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями. Подано стислий аналіз сучасної літератури з означеної проблеми. Визначено актуальність проблем, яка полягає у необхідності створення системного підходу усіх учасників освітнього процесу до соціального становлення дитини з психофізіологічними порушеннями. Конкретизовано методологічні засади корекційної освіти, які визначають основні закономірності розвитку і виховання, спільні для всіх категорій дітей із психофізичними особливостями. Визначено мету статті: висвітлити проміжні результати науково-дослідницької роботи щодо створення авторської програми системного впливу на всіх учасників освітнього процесу по роботі з спеціальною категорією дітей. Надано перелік методів (аналіз, узагальнення, систематизація) для дослідження наукової літератури з досліджуваної проблеми. Сформульовані умови успішної соціалізації осіб з психофізичними порушеннями: поєднання в єдину систему всіх соціально-педагогічних інфраструктур; створення соціально-педагогічної системи відкритого типу; поглиблення просвітницької роботи серед батьків, освітян, громадськості щодо специфіки роботи з дітьми, які мають психофізичні порушення; створення програм, технологій організації реальної життєдіяльності тих суб'єктів, котрі потребують допомоги, підтримки та захисту. Систематизовано перелік компенсацій втрачених та ушкоджених функцій, які забезпечують поновлення або заміщення втрачених чи порушених функцій. Надано результати роботи освітян Дніпропетровської області та науковців кафедри дошкільного навчання Криворізького державного університету з дошкільниками з психофізичними порушеннями: розширення мережі спеціалізованих освітніх закладів, відкриття кафедри корекційної педагогіки, посилення матеріальної бази, збільшення платформ для обміну досвідом.

Ключові слова: соціальне становище, дитина дошкільного віку, психофізичні порушення, корекційно-розвивальна програма, компенсаторні механізми.

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасної української освіти потребує нових концептуальних засад на основі визнання відмінностей кожної людини, особливо такої, що має деякі особливості розвитку та потребує специфічних умов навчання-виховання. Зокрема, дитини з психофізичними порушеннями, особливими освітніми потребами – тієї, яка унаслідок уродженої недостатності, набутого органічного ураження сенсорних органів, опорно-рухового апарату (або центральної нервової системи) має відхилення від нормативного розвитку психічних функцій.

Саме тому актуальним у сучасній вітчизняній освіті стає «дитиноцентризм», який передбачає прийняття індивідуально-типологічних особливостей кожної дитини, врахування її інтересів, станів, властивостей, максимальне задоволення освітніх потреб. «Дитиноцентризм» формує основні принципи інклюзивної освіти, яка реалізує рівність прав кожної людини на здобуття освіти з подальшою соціалізацією. Залучення дитини з особливими освітніми потребами (ООП) до інклюзивної освіти (особливо на дошкільному етапі розвитку) знижує рівень її маргіналізації, сприяє інтеграції до освітнього середовища, а потім до суспільства у майбутньому. Разом з тим, досліджувана проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами на початковому, дошкільному рівні не враховує стрімкість зміни умов життєдіяльності (дистанційне навчання, посилення впливу медіа, можливості використання конструктивного впливу медіа тощо). Про недостатність розроблення проблеми свідчить і той факт, що не передбачено системний підхід до психолого-педагогічної просвіти батьків означеної категорії дітей, більш глибоке залучення їх до процесу соціального становлення, поглиблення спеціальних знань вихователів

закладів дошкільної освіти (ЗДО) щодо специфіки роботи з дітьми з ООП.

Слід зазначити, що проблема ефективної соціалізації означеної категорії дітей досить розгорнуто представлена у наукових працях зарубіжних та вітчизняних педагогів, психологів. Психофізичні та психофізіологічні особливості порушень дітей та можливості колекційної роботи з ними висвітлено в працях Т. Басілової, А. Варги, А. Дробінської, Г. Колеснікової, Л. Кошуби, Ю. Найди, М. Певзнер, О. Тараненко, І. Татьянчикової, Л. Турішевої, Н. Тарапки, А. Шірина тощо [цит за 5]. Визначено загальні принципи побудови психокорекційної роботи з урачуванням цих порушень, надано основні класифікації порушень розвитку, запропоновано відповідний діагностичний інструментарій, описано специфіку прояву аномалій розвитку. Дослідники визначали складність соціального становлення у дошкільників з ООП, необхідність створення умов спеціально організованого впливу. Водночас, ця проблема ще не знайшла достатнього відображення у систематизації основних причин виникнення, специфіки проявів аномалій розвитку у дитини-дошкільника.

Проблема інклюзивної освіти, корекційного навчання та виховання дітей з ООП як основних методів соціалізації на різних етапах становлення (у тому числі з активним залученням батьків) були предметом вивчення таких науковців: В. Бондаря, В. Засенка, Л. Савчук, І. Гладченко, М. Супрун, А. Колупасової, І. Татьянчикової [1; 2; 3; 4] тощо. Дослідники надавали детальний опис порушень, розробляли рекомендації, поради, пам'ятки. У них обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комуніка-

тивної активності. Узагальнений підхід до вивчення особливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку та організації колекційної роботи щодо їх соціалізації представлено у О. Колишкіна [5]. С. Бойко, С. Білобородова, Л. Вакулєнко досліджували особливості професійної діяльності корекційного педагога в роботі із сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами та представляли результати дослідження на міжнародній науковій платформі [6].

Утім, поки що не реалізовано системно-комплексний підхід до відповідної психологічної, професійної освіти батьків, як рівноправних учасників процесу. Проблема психолого-педагогічного забезпечення соціального становлення дошкільників з ООП не визначає організаційно-методичні засади реалізації цього процесу, повноту його педагогічного забезпечення. Про недостатність розробленості проблеми свідчить і рівень уваги до підготовки вихователів-фахівців для підвищення ефективності соціальної, соціально-психологічної адаптації дітей до соціальних умов.

Все вищевикладене означає, що пошук ефективних шляхів створення максимально комфортного середовища соціалізації такої категорії дітей робить наше дослідження актуальним та своєчасним.

Мета статті: висвітлити проміжні результати науково-дослідницької роботи (теоретичний підмурак) щодо створення авторської програми системного впливу на всіх учасників освітнього процесу (дітей з ООП, їх батьків, вихователів). Авторська програма передбачає:

- на основі системно-узагальнюючого теоретичного аналізу наукових джерел з'ясування ступеню розробленості проблеми соціального становлення дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями у спеціальній психолого-педагогічній літературі;

- обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка системи корекційно-виховної роботи, спрямованої на підвищення соціальної поведінки дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями в інклюзивному освітньому середовищі.

- упровадження корекційно-виховної роботи, яка передбачає: роботу з дітьми, просвітництво батьків (на курсах підвищення кваліфікації учасників освітнього процесу Криворізького державного педагогічного університету) та спеціальну підготовку фахівців для роботи з означеною категорією дітей у Криворізькому державному педагогічному університеті.

Застосовані методи дослідження: теоретичні – аналіз, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної літератури з метою визначення теоретико-методологічних засад і основних підходів до розв'язання зазначеної проблеми, з'ясування змісту базових понять, розроблення системи корекційно-виховної роботи щодо соціального становлення ді-

тей з психофізичними порушеннями дошкільного віку в інклюзивному освітньому середовищі з активним залученням батьків.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження нашої проблеми актуальним є підхід до визначення сутності соціального становлення як процесу соціалізації особистості, під час якого формуються різноманітні її зв'язки з оточенням, засвоюються норми, правила, цінності суспільства. На думку О. Ледньової, саме у процесі соціалізації, соціального становлення спостерігається розвиток особистісних рис та властивостей, формується активність і цілісність особистості, набувається той соціальний досвід, який дозволить створити власне значно менш проблемне майбутнє [7].

Провідні науковці (О. Колишкіна, С. Миронова, М. Матвеева та інші) [5] вважають: успішну інтеграцію до загальноприйнятих умов життєдіяльності забезпечує корекційна педагогіка (спеціальна педагогіка, спеціальна освіта, дефектологія) - галузь педагогіки, що вивчає сутність та закономірності освіти, навчання та виховання дітей з психофізіологічними порушеннями, їх успішну соціалізацію. Методологічні засади такої освіти визначають основні закономірності розвитку і виховання, спільні для всіх категорій дітей із психофізичними особливостями:

- інтенсивність розвитку психіки та особистості при аномаліях залежить від спеціальних педагогічних умов, що враховують специфічні особливості психічної діяльності конкретної дитини та оптимізують корекційно-компенсаторні процеси, забезпечують профілактику негативних вторинних новоутворень особистості;

- основною умовою спеціальної освіти повинна бути її корекційно-компенсаторна спрямованість;

- результатом будь-якого аномального розвитку є порушення соціального становлення, взаємодії з реальним оточенням;

- своєрідність аномального розвитку зумовлена поєднанням біологічно і соціального факторів у цьому процесі (чим більше порушене біологічне, тим сильніше воно впливає на формування соціально зумовленого у розвитку і соціалізації дитини);

- ефективність корекційно-виховних впливів на дитину зумовлена врахуванням своєрідності структури дефекту: чим більш віддаленим від первинної (психофізичної) ознаки дефекту перебувають вторинні (соціальні), тим краще вони піддаються педагогічній корекції.

Значну роль у процесі соціального становлення відіграє фактор створення відповідних умов, що потребує цілеспрямованої, довготривалої, систематичної діяльності. У дослідженнях провідних психологів та педагогів (О. Безпалько) сформульовані умови успішної соціалізації осіб (у тому числі із психофізичними порушеннями) у спеціальних умовах (рис.1).

Перша умова	Поєднання в єдину систему всіх соціально-педагогічних інфраструктур. Це не тільки державні, громадські організації, фонди, заклади, а також зацікавлені особи, представники волонтерських рухів, батьківська спільнота.
Друга умова	Створення соціально-педагогічної системи відкритого типу. Система не може бути сталою та занадто інструктивною. Вона повинна базуватися на передовому світовому науковому досвіді, який полегшує процес входження «незвичайної» дитини до звичайного життя.
Третя умова	Поглиблення просвітницької роботи серед батьків, освітян, громадськості щодо специфіки роботи з дітьми-інвалідами, створення програм, технологій (форм, методів реалізації ідей) організації реальної життєдіяльності тих суб'єктів, котрі потребують допомоги, підтримки та захисту; розвитку нових програм та наповнення їх змістом.

Рис.1. Основні умови успішної соціалізації для дітей з ООП

Процеси входження дитини в соціальне середовище потребують активної ролі, керівництва, наставництва дорослого. Такі процеси називають навчанням та вихованням – комплексом впливів, що забезпечують соціалізацію індивіда.

Але наявність інвалідності значно обмежує дитину фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами. Саме вони (на думку О. Безпалько) гальмують процес інтеграції в суспільство та можливості приймати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства [8].

Згідно досліджень Г. Колеснікової [9], з поняттям соціалізації тісно пов'язане поняття ресоціалізації – засвоєння нових цінностей, норм та навичок замість тих, що раніше були засвоєні недостатньо або застаріли. Процесу ресоціалізації сприяє психолого-педагогічний вплив, який забезпечує компенсацію (поновлення або заміщення втрачених чи порушених функцій). Відомо, що особи з вадами розвитку (на психофізичному, психологічному, соціальному рівнях) потребують компенсації втрачених та ушкоджених функцій, оволодіння життєво необхідними.

Успішній компенсації, як зазначають всі дослідники проблеми сприяють: *вік* дитини (чим менше вік – тим пластичніше ЦНС). У дошкільному періоді діти з ООП соціалізуються найлегше. Наприклад, дитина може мати такі особливості, які не дозволяють їй комунікувати з однолітками активно. Дитина в силу вад у розвитку може не розуміти проблеми у комунікаціях та потребує пояснення (ненав'язливого втручання) дорослого; *часовий інтервал* з моменту виникнення дефекту, який потребує швидкого реагування на проблеми у розвитку дитини; *найближче соціальне оточення*. Саме невідповідність батьків до адаптації дітей з вадами розвитку може гальмувати цей процес; власне бажання людини адаптуватися до нових умов. Таке бажання, яке трансформується у розвиток вольової сфери дитини, значно активізує процес соціального становлення; наявність вольових зусиль до реалізації процесу адаптації. Процес адаптації передбачає цілий комплекс вмінь, вольових зусиль та певних особистісних компетенцій для того, щоб опанувати новий вид діяльності; створення відповідного середовища для успішної соціалізації.

На основі розроблених державних документів, стандартів, передового педагогічного досвіду активізувалася робота з цією категорією дітей на місцевих рівнях, зокрема, у м. Кривий Ріг, відбулися зміни в роботі закладів, які надають спеціальну освіту. Зокрема, влітку 2021 року (згідно рішень Дніпропетровської обласної ради), трансформувалися обласні навчально-реабілітаційні центри «Сузір'я», «Нахнення», «Надія» та «Перлина» у спеціальні школи за нозологіями дітей, досвід роботи над якими накопичувався у закладах роками (станом на 05.09.2021 в даних закладах навчалася 717 дітей). Одночасно в місті продовжує роботу комунальний заклад «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» КМР» та комунальний заклад освіти «Криворізький спеціальний багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр №1» ДОР» (в них станом на 05.09.2021 перебувало 213 дітей зі складними вадами розвитку). Влітку до роботи з дітьми зі складними вадами долучився КНВК № 278, який був перепрофільований у КЗ «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр «Довіра» КМР» (на даний час в ньому навчається 119 дітей).

Також здобуває освіту у спеціалізованих класах загальноосвітніх навчальних закладів 931 дитина, за індивідуальною формою навчання (педагогічний

патронаж) організовано навчання 333 дитини, на інклюзивній формі навчання перебуває 245 дітей. Тобто, у місті Кривий Ріг батькам дітей з особливими освітніми потребами запропоновано широкий спектр закладів та форм навчання для задоволення потреб дітей.

Здається, що у державі (та Кривому Розі зокрема) створено максимально наближені до ідеальних умови для соціалізації дітей з психофізіологічними порушеннями: у Криворізькому державному університеті відкрито кафедру корекційної педагогіки, яка здійснює підготовку фахівців для роботи у сфері інклюзивної освіти; обладнано ресурсні та сенсорні кімнати для дітей з вадами розвитку; йде сприяння розумному, поступовому, комфортному пристосуванню до соціального простору; організується та проводиться обмін досвідом фахівців, які працюють з означеною категорією дітей.

Для того, щоб соціальне становлення було максимально результативним освітяни України, м.Кривий Ріг, постійно визначають алгоритми дії для вирішення проблемних питань, захисту прав та законних інтересів дітей, які мають особливі освітні потреби. Формуються висновки, які пропонують для роботи спеціалізованих закладів:

- вибір форми та закладу для навчання дитини, як потребує особливої соціальної підтримки повинен здійснюватися виключно в інтересах дитини;
- дитина повинна отримувати весь спектр освітніх, корекційних та соціальних послуг, який потрібен їй для розвитку;
- необхідно створити інклюзивно-ресурсний центр, робота якого розширить можливості не лише якісного обстеження дітей, а й поширить практику підтримки команд супроводу дитини, яка навчається за інклюзивною формою;
- якісний фаховий супровід дитини можливий за умови своєчасного виявлення проблемних питань розвитку дитини та батьківської готовності працювати разом з командою супроводу;
- проведення постійного аналізу виконання рекомендацій органів освіти щодо здійснення освітніх потреб дітей, у тому числі придбання засобів індивідуальної корекції;
- безперервне підвищення компетентності освітян, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами (у тому числі практичних психологів, соціальних педагогів, вихователів, класних керівників, адміністрації);
- продовження роботи щодо запобігання стигми та булінгу по відношенню до особливої дитини;
- забезпечення повноцінних умов для проведення корекційних занять відповідно до визначеного індивідуального плану розвитку дитини - шлях до її розвитку;
- пошук кадрового ресурсу організації корекційної роботи (сурдопедагоги, тифлопедагоги, вчителі-дефектологи, вчителі ЛФК тощо) не повинен припинятися.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо: процес соціального становлення дитини з вадами розвитку – у центрі уваги держави, але потребує збільшення зусиль для системного вирішення всіх проблем. Випробувані та новітні засоби, методи мають бути заснованими на індивідуальних підходах до дитини, спрямованими на максимальну адаптацію дитини до колективу й колективу до дитини з урахуванням особливостей соціалізації дитини психофізичними порушеннями. Нами, педагогічними працівниками у сфері корекційної педагогіки, пройдено перший теоретичний етап дослідження, який створює міцний

підмуок до написання авторської програми корекційно-виховної роботи з всіма учасниками освітнього процесу: дітьми з психофізичними порушеннями, їх батьками та вихователями даної категорії дітей.

Перспективи подальших досліджень. Науково-дослідницька програма щодо успішного со-

ціального становлення дитини з психофізичними порушеннями передбачає методичне та організаційно-технологічне забезпечення умов успішності такого становлення, результати якого будуть висвітлені у наступних публікаціях.

Список використаної літератури

1. Бондар В., Засенко В. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка: методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки України. 2004. 152 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2019. 272 с.
3. Гладченко І.В., Супрун М.О., А.В. Висоцька. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі. Матеріали Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Київ. 2014. URL: <http://www.ispukr.org>. (дата звернення 12.09.2022)
4. Тат'яничкова І.В., Ширіна А.А. Інклюзивна освіта як сучасна парадигма навчання дітей з особливими потребами. Інноваційна педагогіка. 2021. Вип. 36. С.115–119.
5. Колишкін О.В. Корекційна освіта. Вступ до спеціальності: навчальний посібник. Київ: Університетська книга, 2022. 392 с.
6. Білобородова С.А., Вакуленко Л.В., Бойко С.П. Особливості професійної діяльності корекційного педагога в роботі із сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами. Матеріали 2-ої міжнародної науково-практичної конференції «Modern science: innovations and prospects» (5-7 листопада 2021 р., Stockholm, Sweden). Стокгольм: sci-conf.com.ua, 2021. С.372–374.
7. Ледньова О. Процес соціального становлення особистості: зовнішні впливи. Вісник вищої школи. 2002. № 3. С.17–22.
8. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. О.В.Безпалько. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
9. Колесникова Г.И. Психокоррекция нарушений развития. Ростов/на Дону: ООО «Феникс». 2019. 345 с.

References

1. Bondar, V., & Zasenkov, V. (2004). *Dity z osoblyvymy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka* [Children with special needs in the general educational environment: primary education]. Instytut spetsialnoi pedahohiky Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Kolupaieva, A. (2019). *Inklyuzyvna osvita: realii ta perspektyvy* [Inclusive education: realities and prospects]. Sammit-Knyha. [in Ukrainian].
3. Hladchenko, I., Suprun, M., & Vysotska, A. (2014). *Sotsializatsiia dytyny z obmezhenymy rozumovymy mozhlyvostiamy v suchasnomu osvitnomu vymiri* [Socialization of a child with intellectual disabilities in the modern educational dimension]. *Materialy Instytutu spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy*. <http://www.ispukr.org>. [in Ukrainian].
4. Tatiachykova, I. (2021). *Inklyuzyvna osvita yak suchasna paradyhma navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy* [Inclusive education as a modern paradigm of teaching children with special needs]. *Innovative pedagogy*, 36, 115–119. [in Ukrainian].
5. Kolyshkin, O. (2022). *Korektsiina osvita. Vstup do spetsialnosti* [Correctional education. Introduction to the specialty]. Universytetska knyha. [in Ukrainian].
6. Biloborodova, S., Vakulenko, L., & Boiko, S. (2021). *Osoblyvosti profesiinoi diialnosti korektsiinoho pedahoha v roboti iz sim'iami, shcho vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy* [Peculiarities of professional activity of correctional pedagogue in the work with families raising children with special needs]. *Proceedings of the 2nd International scientific-practical conference – Modern science: innovations and prospects* (pp.372–374). sci-conf.com.ua. [in Ukrainian].
7. Lednova, O. (2002). *Protses sotsialnoho stanovlennia osobystosti: zovnishni vplyvy* [The process of social formation of personality: external influence]. *Visnyk vyshchoi shkoly*, 3, 17–22. [in Ukrainian].
8. Bezpalko, O.V. (Ed.). (2009). *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari* [Social pedagogy: schemes, tables, comments]. Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
9. Kolesnykova, H. (2019). *Psykhokorreksyia narushenyi rozvytyia* [Psychocorrection of impaired development]. Fenyks. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 03.10.2022 р.

Boiko Svitlana

Assistant

Department of Preschool Education

Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

SOCIAL FORMATION OF A CHILD OF PRESCHOOL AGE WITH PSYCHOPHYSICAL DISORDERS AS A SOCIAL PEDAGOGIC PROBLEM

Abstract. The purpose of the article is to highlight the intermediate results of research work on the creation of an author's program of systemic influence on all participants of the educational process of working with a special category of children. The relevance of the issue from the standpoint of the main principles of inclusive education, which realizes the equality of the rights of every person to obtain an education with further socialization, is proven. The methodological principles of correctional education, which determine the main patterns of development and upbringing common to all categories of children with psychophysical characteristics, are specified. Methods of research applied: analysis, generalization, systematization for the researching of scientific literature on the issue under consideration. The conditions for successful socialization of persons (including those with including those with psychophysical disabilities) are formed: combining into a single system all social and pedagogical infrastructures, creation of a social and pedagogical system of an open type, deepening educational work among parents educators, and the public on the specifics of working with children with psychophysical disabilities, creation of programs, technologies (forms, methods implementation of ideas) of the organization of real life activities of those subjects who require help, support and protection; development of new programs and filling them with content. The list of

compensations for lost and damaged functions that ensure the restoration or replacement of lost or impaired functions is systematized: active social environment, own desire, volitional efforts, etc. The results of the work of teachers of the Dnipropetrovsk region and scientists of the Department of Preschool Education of Kryvyi Rih State University with preschoolers with psychophysical disorders are represented: expansion of network of specialized educational institutions, opening of the Department of Correctional pedagogy, strengthening the material base, increasing platforms for the exchange of experience exchange.

Key words: social status, preschool child, psychophysical disorders, correctional and developmental program, compensatory mechanisms.